

УДК [78.7.034] (410.1)

Цитування:

Соколова А.В. Специфіка національних форм соціуму Британії й Київської Русі в їх спіранні на візантійську модель державотворення. *Мистецтвознавчі записки*: зб. наук. праць. 2020. Вип. 38. С. 9-13.

Sokolova A. (2020). The specifics of the national form of society of Britain and Kievan Rus in their reliability on the Byzantine state model. *Mystetstvoznavchi zapysky*: zb. nauk. prats', 38, 9-13 [in Ukrainian].

*Соколова Алла Вікторівна,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри теоретичної
та прикладної культурології
Національної музичної академії
імені А. В. Нежданової
<https://orcid.org/0000-0002-4841-6342>
asmoonlux@gmail.com*

СПЕЦИФІКА НАЦІОНАЛЬНИХ ФОРМ СОЦІУМУ БРИТАНІЇ Й КИЇВСЬКОЇ РУСІ В ЇХ СПІРАННІ НА ВІЗАНТІЙСЬКУ МОДЕЛЬ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

Мета дослідження полягає в виявленні специфіки національної форми соціуму, а також у визначенні спільних рис в моделі державотворення в Британії і Київській Русі. **Методологія дослідження** передбачає єдність таких методологічних підходів як системно-історичний і порівняльний метод аналізу. Системно-історичний метод дозволить виявити специфіку національних форм соціуму Британії й Русі порівняльний метод допоміг визначити подібності в моделі державотворення гармонії влад Британії й Київської Русі. **Наукова новизна** лежить в спробі знаходження спільних рис і точок дотику щодо моделі державотворення Британії й Київської Русі. **Висновки.** На певному історичному рівні християнство Візантії з його елліністичною філософією відштовхнуло від себе західні церкви і не дозволило прийняти «справжність» християнських засад вчення Православ'я. Виявлено, що схожі риси правлячих республіканських форм владних інститутів Британії-Англії і Русі-України пов'язані із загальними візантійськими традиціями. Визначено, що аристократичний принцип самоідентифікації і культурних основ Візантії широко поширився і став частиною європейських культурно-освітніх, поведінково-етичних, релігійно-педагогічних інститутів. Підкреслено, з часів торжества атеїзму і прогресизму в Європі простежувалося несприйняття візантійських культурних традицій, але в ХХ столітті саме англійські дослідники-історики, мистецтвознавці та культурологи реанімують тему візантизму.

Ключові слова: Британія, Київська Русь, національні форми соціуму, гармонія влад, спільні риси, модель державотворення.

Sokolova Alla, PhD, (Candidate of Pedagogical Sciences), Assistant of professor, Department of Department of Cultural, The Odessa National A. V. Nezhdanova Academy of Music

The specifics of the national form of society of Britain and Kievan Rus in their reliability on the Byzantine state model

The purpose of the study is to identify the specifics of the national form of society, as well as to identify common features in the state model of Britain and Kievan Rus. **The research methodology** assumes the unity of such methodological approaches as the system-historical and comparative method. The system-historical method made it possible to identify the specifics of the national forms of society in Britain and Kievan Rus. The comparative method helped to identify similarities in the state of Britain and Kievan Rus. **The scientific novelty** lies in the attempt to determine the common features and points of contact in the state model of Britain and Kievan Rus. **Conclusions** At a certain historical level, Byzantine Christianity, with its Hellenistic philosophy, alienated the Western churches and did not allow to accept the "authenticity" of the Christian foundations of Orthodox teaching. It is revealed that similar features of the ruling republican forms of power institutions of Britain-England and Rus-Ukraine are connected with the common Byzantine traditions. It is determined that the aristocratic principle of self-identification and cultural foundations of Byzantium became widespread and became part of European cultural, educational, religious, and pedagogical structures. It is emphasized that since the triumph of atheism and progressivism in Europe there has been a rejection of Byzantine cultural traditions, but in the twentieth century it was English researchers, historians, art critics? and culturologists who revived the theme of Byzantinism.

Keywords: Britain, Rus, national forms of society. harmony of power, general features, model of the state

Актуальність теми дослідження. У культурознавчих і мистецтвознавчих джерелах утвердилася тенденція порівнювати культурні контакти націй, територіально, державно і релігійно відсторонені один від одного. Слід зазначити, що інтерес до соціальної значущості релігій у світовій культурі з кінця ХХ століття повернув увагу дослідників до загальних витоків християнського світу в контексті існування принципово різних націй. На цій хвилі релігійного Відродження високо піднялася візантиністика, з'явився ряд значущих досліджень в Англії. На основі цих досліджень з'являються й інші матеріали, що характеризують зв'язки Франції і України від епохи Середньовіччя до ХVІІ століття і зв'язок німецького світу і України цього ж періоду. Поодинокі дослідження проводили паралелі між києворуським культурним ареалом епохи Середньовіччя-Ренесансу і Британії-Ірландії і православно-візантійським аспектом, що збереглися в Європі від епохи Середньовіччя до сучасності. Систематизація відомостей і розгляд культурно-мистецької конкретики в області історичних перетинів не було предметом глибоких досліджень в українській та англійській літературі.

Аналіз досліджень і публікацій. Для ряду дослідників питання взаємодії з Візантією і впливу її на культуру західних країн стає наріжним каменем досліджуваної проблематики. Так, Е. Гібон [1], С. Манго [2], Н. Хермес [3], Д. Нікол [4], Н. Сигаар [5] та інші активно шукали спільні точки дотику між Візантійською імперією та країнами середньовічної Європи в сфері культури, мистецтва, економіки і політики. І якщо для більшості західних дослідників Нового часу з їх ідеалами виробництва і прогресу Візантія розглядалася як чужий і сторонній об'єкт, що колись існував на окраїні Європи, до якої вона ніколи не належала, то уже в ХХ столітті в середовищі західних дослідників в геометричній прогресії зростає інтерес до історії Візантійської імперії.

Мета дослідження полягає в виявленні специфіки національної форми соціуму, а також у визначенні спільних рис у моделі державотворення в Британії й Київській Русі.

Виклад основного матеріалу дослідження. У роботі О. Муравської [6] розглядається формула базової моделі націленості Візантії на встановлення Гармонії Влади, Горішньої і Долішньої на православно-патріархальній основі. У цій моделі уявлення про Отця Небесного встановлюється по вертикалі: від батьківсько-отецьких функцій правителів і пастирсько-батьківського піклування священика про свою паству – до батьківського обов'язку і боргу глави сімейства, якому були підпорядковані «чада і домочадці».

Давньоруське слово «чадо» має фонічну подобию з англійським словом «child», що символізує генетичні паралелі відповідних мовних ареалів, які історично сформувалися в руслі християнсько-православних основ Візантійської державності. Формування Православної монархії часів легендарного Короля Артура спиралося на візантійський імперський зразок, а лицарське оточення легендарного правителя повністю співвідносилось з патриціанським військовим оточенням, з якого, за певних політичних обставин, вибирався військовий начальник, який міг замінити правлячого монарха. Легенда про Короля Артура невіддільна від уявлень про сакральну святість чаші Грааля, наявність якої в центрі Круглого столу незмінно нагадувала про Вищу владу. Цей факт має прямі аналогії з ритуалами Візантійської імперії. Так, один з ритуалів припускав переможний в'їзд імператора в столицю не на коні на чолі воїнів-переможців, а скромно крокуючим поруч з бойовим конем, в сідлі була встановлена ікона Богоматері. Це неминуче призводило до усвідомлення не стільки фатальності і визначеності того, що відбувається, скільки про Волю Божою і залежність людини від Господа. Органічність сприйняття державного порядку при Королі Артурі існувала в наслідуванні візантійської імперської етики і трималася на винятковості унікального історичного факту: чаші з кров'ю Христовою, згодом названої чашею Грааля, і списом, яким римський воїн Лонгин пронизав підребер'я Ісуса Христа. За легендою, чаша Грааля була вивезена Йосипом Аримафейським з Єрусалиму до Британії, де була заснована перша, поза Єрусалимом, християнська громада. У Британії Йосип Аримафейський згодом проповідував слово Боже [7, 161]. Великобританія стала притулком для вигнанців з Єрусалиму. Для цього були створені умови: в переважній своїй більшості друїди-язичники добровільно і цілковито прийняли християнство, що не мало аналогів в язичницьких громадах дохристиянського світу. Торжество християнства у Візантії зробило устрій імперії над авторитетним для державно-релігійного устрою в Британії, що дозволило проводити паралель правлячих еліт Східної Римської імперії з Британським королівством. Монархічний устрій Великобританії зберігся і по теперішній час, а британський парламент, який сформувався в ХІІІ столітті, значно урізав права монарха. Наведена аналогія структури лицарського оточення Короля Артура і імперського візантійського двору знаходить своє продовження в Київській Русі (одна з версій етимології слова «князь» — від «конязь», тобто вершник, споріднений з конем, така спорідненість простежувалася і в Римі), а також в епоху козацької гетьманщини «золотого

століття». Про військово-аристократичний республіканізм козацтва (козаки – нащадки князівських і боярських родів Київської Русі [8, 7], засновник Запорізької Січі герой Байда – князь Дмитро Вишневецький) існує велика кількість досліджень у вітчизняному науковому сегменті. Козацтво формувалося на тлі «вольностей», які підтримувалися литовськими, а згодом і польськими князями Ягеллонами, під владою яких, з оглядкою на заявлені права православної магнатерії, добровільно виявилися кияни після розгрому Києва Багієм в 1242 році. На подібних умовах Україна була прийнята і в Московське царство. Гетьманщина була ієрархією воєнного начальства в складі потужної монархії, тобто транслювала своєрідне відлуння імперсько-монархічного правління Візантії. Гетьман міг бути іншої крові, ніж козаки, що вказує на аналогії з візантійськими імператорами, у яких були кровні стосунки з різними етносами. Гетьмани в Запорізькій Січі сповідували православну віру, але не обов'язково були русинами-українцями по крові: славними гетьманами-героями й мучениками були Іван Лютий і Іван Підкова, козацький кошовий отаман і молдавський господар. Сказане свідчить про живе «світіння» візантійського світопорядку в державному устрої Британії-Англії і Русі-України, а також про спільні корені християнського віросповідання, яке базувалося на основі канонів нерозділеної церкви IV-XIII століть. Історично саме Великобританія (яка ще не знала англів), расово-культурно споріднена з Ірландією-Шотландією і Галлією (територіальна частина Франції), заклала основи християнства як державної, а потім і світової релігії. Така історична місія британців-ірландців спонукала їх на подвиг проповідання, на створення спеціальної лінії в музичному оформленні Богослужіння, якої не було в Візантії – із дзвонним дзвонінням, що згодом було прийнято всім християнським світом. Однак басовиті дзвони стали надбанням виключно Руського Православ'я [9, 140-143]. Багатогранна культурна амальгама дозволила Візантії зіграти домінуючу роль у формуванні європейської цивілізації і мотивувала розвиток специфічних національних форм соціуму в різних націях-країнах. Візантія стимулювала Британію і Росію, територіально і географічно розділених, спертися на візантійську модель держави, в основі якої лежала ідея гармонії інтересів народу і влади та національної ідентичності. Необхідно відзначити, що моноетнічний принцип національної ідеї ніс принципово інші виміри національної ідентифікації і лежав в іншій площині в порівнянні з візантійською національною ідеєю, яка являла собою етнічно різноскладову державу. Вчений і письменник Л. Гумільов обґрунтував етнічне виявлення візантійців-romeїв як

«православних християн» [10]. Концепція, яка була висунута Л. Гумільовим, формально відмежовувала римських громадян від «римлян-romeїв», що населяли Візантію. З одного боку, британський дослідник С. Рансімен був вражений ідеєю, що romeї заснували християнство на високій освіченості, елліністичній філософії та національній самобутності. З іншого боку, британські дослідники сумнівалися в «християнській автентичності» візантійського православ'я. На його думку, подібна триєдність (самобутність, православ'я і елліністично-язичницькі традиції) склала принциповий вододіл між освіченістю стародавнього Риму і грецькою культурною спадщиною Візантії, хоча грецьке населення не становило домінуючу частку в етнічному складі імперії. І все ж, візантійці по праву називали себе romeями-християнами. Візантійці успадковували римсько-імперський поділ співгромадян на аристократів і плебеїв, визнавали патриціїв, для яких уміння і обов'язки в союзі з культом честі, представили блискучу демонстрацію моральних якостей, непорівнянних із вміннями-достоїнствами представників інших верств населення та націй. romeї як християни вирізнялися з-поміж інших націй високим рівнем освіченості і аристократизму, військовою доблестю і здатністю до смирення [3]. Поняття «смиренність» являла собою «чуже» для простого раціоналізму християнізованих представників німецьких народів. В їх понятті «смиренність» розглядалося як почуття приниження, в смиренності вони вбачали паралель з біблійним сюжетом, де розбієнник, розп'ятий поруч з Христом, запитував Господа: «Якщо Ти Христос, спаси Себе і нас». Християнським мученикам, згодом канонізованим, було властиво свідомо відмовлятися від привілеїв соціального стану і прирікати себе на соціальне і фізичне знищення [4].

Кельтський світ з готовністю відгукнувся на ідеали християнства. Кельтська Британія, в яку зі священний дарами вирушив святий праведник Йосип Аримафейський, прийняла аристократизм мучеництва, заснований на аскетизмі друїдів і сприйнятий від друїдів. Починаючи з VII століття, Британія опиняється під гнітом обставин, що пов'язані з навалою норманів-скандинавів, які зачищали для себе «життєвий простір». У кінцевому підсумку британці утворювали нестійкі домовленості з автохтонами, що призвело до синтезу монархічних принципів і монархічного парламентаризму, який існує і до сьогодні. Британія як держава-нація сформувалася не тільки з расово різних етносів, але і з різних християнсько-релігійних традицій, по суті своїй, несумісних (православ'я – католицизм –

протестантизм). Англійська церква була усвідомлена у Вселенському сенсі і об'єднувала расово різних англів і шотландців, а також вихідців з численних колоній, які осіли в Британії. Англійська церква всіляко підкреслювала «серединність» свого богослужбового чину [4]. Формування давньоруської народності було тривалим, і, в якійсь мірі, болісним процесом. Етнонім «русь» спочатку ідентифікувався з позаслов'янськими представниками. У самосвідомості позаслов'янських представників військово-соціальні чесноти і привілеї були вкрай бажані для кар'єри. Формування давньоруської нації навколо Києва і Новгороду відбувалися шляхом підпорядкування або «втягування» з військово-політичних міркувань слов'янських і неслов'янських племен. Для таких племен поведінковий зразок князя («князь») і боярина («боярина» як «великої» людини) ставали психолого-поведінковою основою і зразком для наслідування. Органічним продовженням розуміння національної ідентифікації (спочатку за ознаками «русича» – до поведінкового зразка «князя-боярина») стають козаки і їх особистісні якості в Русі-Україні пост-Київської епохи. Козаки – лицарсько-військовий прошарок населення, за аналогією з лицарськими прошарками в середньовічній Європі і шляхти в Польщі (від часів правління династії Ягеллонів українських козаків часто називали «православною шляхтою», що зафіксовано в роботах А. Скальковського ще на початку XIX століття). Для населення Європи військові дії були не тільки принципом виживання, а й принципом буття. Війни охоплювали різні напрямки, у них брало участь до половини населення Європи. Аристократи України успадкували статус «дружини» князів Київської Русі і волею обставин аристократи стають емблемою для нації в цілому, в тій же мірі, як і англійський «денді», який уособлював для європейців Нового часу типову фігуру англійця. Історичне буття нації являє різноманіття тимчасового, просторового, етнічного, соціально-культурного виявлення тих національних ознак, які, за Л. Гумільовим [10], виражаються виключно ідеальною (ментальною) «ритмізацією» розумових операцій. Територіальна і мовна прив'язки в повній мірі не пояснюють феномен «подорожування» націй, чи то циган, євреїв, частково вірмен та ін. Ті нації, які в історичному просторі нової ери виявилися закріпленими за певною територією, в генезі могли мати інше географічне походження, що ускладнює визначення історичних дат і місця зародження європейських рас і націй. Реалії етнічно національного розподілу виявляються вкрай непростими. Національна ідентифікація сучасного англійця і українця формально

пов'язана з культурно-мовною сферою. Активне державне заохочення представників Західної України як зберігачів національної ідентичності парадоксально акцентує англійську складову в комунікації, оскільки вихідцями з української діаспори стають переселенці, переважно із Західної України, які усвідомили свою спорідненість не стільки зі слов'янським оточенням, скільки з мовною культурою англійських країн. Структури націй склалися по-різному, не всі нації ділилися на класи аристократів і плебеїв. Такий поділ по-різному виявлявся як в кількісному, так і в якісному відношенні. Чи не для всіх націй аристократичні верстви ставали символом національного світогляду, як це сталося в Великобританії і в Україні. У XIX столітті яскравим явищем культурного життя Англії і Європи в цілому стає потужний Оксфордський (тракторіанський) рух, спрямований на відновлення розділеної церкви через єднання англійства з православ'ям [6, 90-93].

У XX ст. відроджуються середньовічно-ренесансні цінності Великобританії, що проявляється і в затвердженій парламентом назві країни — Великобританія. У художньому бутті Великобританії відроджується шекспірівський соціально-політичний театр, що, в першу чергу, було пов'язано з творчістю ірландців-кельтів Оскара Уайльда і Бернарда Шоу. На чолі відродженого оперного та хорового мистецтва постає Б. Бріттен, чиє прізвище-етнонім символізує «британізацію» основ англійської художньої музики.

Повороти історичних подій поставили нації Великобританії і України в свідомо віддалену один від одного позицію. Однак історичні звернення Британії-Англії «шекспірівської епохи» і Русі-України часів запорізького козацтва складають стрижневі культурні основи національного мислення, повертаючи нас до епохи контактів Британії-Англії і Русі-України: обидві країни успадковували традиції візантійської культури.

Висновки. Схожі риси правлячих республіканських форм владних інститутів Британії-Англії і Русі-України пов'язані з загальними візантійськими традиціями. Визначення візантійських православних основ Британії та Русі-України виразилося в потужному Оксфордському русі, направленому на об'єднання Руської Православної та Англійської церков. Значно виріс інтерес до Візантії і, як наслідок, з'явилися значні роботи вчених-візантиністів в XX – XXI ст. Аристократичний принцип самоідентифікації і культурних основ Візантії широко поширився і став частиною європейських культурно-освітніх, поведінково-етичних, релігійно-педагогічних інститутів, чияю метою було формування

високоосвіченої особистості, відданої ідеї, орієнтованої на сімейні цінності і позбавленої егоцентричного початку. З часів торжества атеїзму і прогресизму в Європі простежувалося несприйняття візантійських культурних традицій. Такий підхід змінився з моменту відродження цінностей Віри і візантійських національних звичаїв, що наочно доводить англійська література, в якій від епохи О. Кромвеля до епохи королеви Вікторії панувало негативне ставлення до візантійської спадщини. Однак в ХХ ст. саме англійські дослідники-історики, мистецтвознавці та культурологи реанімують тему візантинізму. Візантійська

модель була визначена не тільки європейськими культурними інститутами, але і Британією-Англією, а також Руссю-Україною, що дало можливість орієнтуватися на стереотипи національного надбання тих країн і націй, де різні етноси та національності детермінували релігійно-гнучкі відносини, заповідані Візантією. На певному історичному рівні християнство Візантії з його елліністичною філософією відштовхнуло від себе західні церкви і не дозволило прийняти «справжність» християнських засад вчення Православ'я.

Література

1. Гиббон Э. Всеобщая история упадка и разрушения Великой Римской империи: Закат и падение Римской империи. Том 7. Москва: Наука, 2006. 422 с.
2. Mango, M. M. Byzantine Trade, 4th–12th Centuries: The Archaeology of Local, Regional and International Exchange. Papers of the Thirty-Eighth Spring Symposium of Byzantine Studies. St John's College: University of Oxford Press, 2004. Vol. 14, P. 252-253.
3. Hermes, N. E. The [European] Other in Medieval Arabic Literature and Culture: Ninth–Twelfth Century AD. New York: Palgrave Macmillan. 2012. P. 72–80.
4. Nicol, D. M. Byzantium and England. Journal: Balkan Studies, No. 15, 1974. P. 179–203.
5. Ciggaar K. N. Western Travellers to Constantinople: The West and Byzantium, 962-1204: Cultural and Political Relations. New York: E.J. Brill, 1996. 396 p.
6. Муравська О. Східнохристиянська парадигма європейської культури і музика XVIII–XX століть. Одеса: Астропринт. 2017. 542 с.
7. Аверинцев С. С. Мифологический словарь / Ред. Е. Мелетинский. Москва: Советская энциклопедия, 1991. 161 с.
8. Кониський О. Вибрані твори. Кн. 1 / під ред. і з переднім сл. С. Єфремова. Київ: Час. 1927. С.7.
9. Перевезенцев С. Тайны Земли Русской. Вече. Москва, 2001. С. 140-143.
10. Гумилев Л. М. Древняя Русь и Великая Степь. Москва: Мысль, 1989. С. 106.

References

1. Gibbon E. (2006). General history of the decline and destruction of the Great Roman Empires: The Rise and Fall of the Roman Empire. Moskva. Vol. 7. [in Russian].
2. Mango, M. M. (2004). Byzantine Trade, 4th–12th Centuries: The Archaeology of Local, Regional and International Exchange. Papers of the Thirty-Eighth Spring Symposium of Byzantine Studies. St John's College: University of Oxford Press, Vol. 14, 252-253 [in English].
3. Hermes, N. E. (2012). The [European] Other in Medieval Arabic Literature and Culture: Ninth–Twelfth Century AD. New York: Palgrave Macmillan, 72–80 [in English].
4. Nicol, D. M. (1974). Byzantium and England. Journal: Balkan Studies, 15, 179–203 [in English].
5. Ciggaar K. N. (1996). Western Travellers to Constantinople: The West and Byzantium, 962-1204: Cultural and Political Relations. New York: E.J. Brill, [in English].
6. Muravs'ka, O. (2017). Eastern Christian paradigm of European culture and music of the XVIII-XX centuries. Odesa: Astroprint [in Ukrainian].
7. Averyntsev, S. S. (1991). Mythological dictionary. Moskva: Sovetskaya éntsyklopedyya [in Russian].
8. Konys'kyu, O. (1927). Selected works. Book 1. Kyiv: Chas [in Ukrainian].
9. Perevezentsev, S. (2001). Secrets of the Russian Land. Veche. Moskva, 140-143 [in Russian].
10. Humil'ov, L. M. (1989). Ancient Russia and the Great Steppe. Moskva: Mysl, [in Russian].

*Стаття надійшла до редакції 16.09.2020
Отримано після доопрацювання 12.10.2020
Прийнято до друку 25.10.2020*